

Els andosins abans dels andosins

- 21 de maig del 2008 a les 20 h
- Sala d'actes del Govern a Prada Casadet

Cristina Yáñez de Aldecoa

Arqueòloga i historiadora de l'Àrea de Recerca del departament de Patrimoni Cultural del Govern d'Andorra

▲ Currículum

Cristina Yáñez de Aldecoa, nascuda a Madrid l'any 1969, és arqueòloga i historiadora. Es va llicenciar l'any 1992 en geografia i història per la Universitat de Barcelona en l'especialitat de prehistòria, història antiga i arqueologia.

És màster en Gestió Cultural (2003) i postgrau en Turisme Cultural (2002) per la Universitat de Barcelona. Des de l'any 2003 fins al 2006 ha estat professora a la mateixa universitat d'aquests cursos i coordinadora acadèmica del postgrau de Turisme Cultural. Des del 2006 és membre de les xarxes d'Arqueoturisme d'investigació aplicada a projectes d'interpretació i presentació del patrimoni arqueològic al públic i d'arqueoturisme i de la xarxa Ibertur R+D de patrimoni, turisme cultural i desenvolupament sostenible. És, a més a més, membre de diversos comitès internacionals com l'ICOM i l'Icomos Andorra, així com del comitè internacional de l'ICIP-Icomos (Interpretation Methods and Policy, International Committee on Interpretation and Presentation).

Des de l'any 1994 ha desenvolupat el gruix de la seva carrera professional a l'àrea de Recerca del departament de Patrimoni Cultural del Govern d'Andorra, on dirigeix el programa europeu de la xarxa transpirinenca de la Ruta del ferro als Pirineus.

Ha participat com a investigadora i consultora en projectes i publicacions sobre història, arqueologia, patrimoni, i gestió i turisme cultural. Ha participat en taules rodones, congressos i conferències. És autora de diverses publicacions i articles a l'entorn de l'arqueologia, la interpretació del patrimoni i la gestió cultural.

La marxa del general cartaginès Anníbal cap a la península Itàlica el 218 aC després de travessar el riu Ebre, en una gesta incomparable amb més de 90.000 infants, 12.000 genets i 37 elefants segons els historiadors clàssics Polibi i Titus Livi, constitueix el primer episodi del segon enfrontament entre dues gran potències, Roma i Cartago, en la lluita de poder pel domini del Mediterrani occidental: la Segona Guerra Púnica.

La gesta d'Anníbal ha generat rius de tinta i ha contribuït a la riquesa de l'avenç de la història gràcies a la relectura i la reinterpretació dels textos clàssics per part dels historiadors moderns i la contrastació de les informacions i les dates que es desprenen amb les troballes arqueològiques. Per exemple, sembla que aquesta xifra degué ser exagerada, tal com apunta la revisió d'aquest passatge dels textos clàssics pels historiadors contemporanis. Beltran Lloris (1985, 157-158) estima que el nombre de soldats combatents que va sortir de Cartago no degué superar els 50.000. Poc importa la xifra, perquè el que és significatiu, sense dubte, és que es tractà d'un exèrcit molt important.

No és l'objecte d'aquest article endinsar-nos en quin va ser el recorregut d'Anníbal cap a la conquesta de Roma, o quina és la ubicació exacta dels pobles indígenes amb qui Anníbal es va trobar en el seu pas cap a Itàlia. Ara per ara, les dades no ho permeten. L'objectiu és mirar de fer un breu estat de la qüestió, tot repassant el que diuen les fonts clàssiques, molt especialment sobre els andosins (poble indígena situat tradicionalment a la zona d'Andorra), i confrontar-les amb les restes arqueològiques del mateix període a les valls del Valira. L'any 218 aC, el pas d'Anníbal per la vall del Segre posa en evidència que els Pirineus i les seves valls han estat des de molt antic una zona de pas i de comunicació, que cristal·litza en època romana amb la construcció de l'*Strata Ceretana*. Les comunitats ibèriques de la zona, a partir del segle II aC en endavant, entraren en un procés de romanització que finalitza amb la cristianització dels segles IX-XII. Avui, la revaloració dels testimonis arqueològics del pas de l'*Strata Ceretana* a la Cerdanya, a la Seu d'Urgell i a Andorra a través dels vestigis dels jaciments del roc d'Enclar i Camp del Vermell permeten considerar que, entre el canvi d'era i el segle III dC, es degué produir un grau de romanització més gran de la zona del que s'ha cregut fins ara. Aquesta realitat implica, doncs, considerar un procés d'aculturació de les poblacions autòctones més profund del que fins fa poc es pensava, d'acord amb les poques restes conegudes fins a la data.

La idea de frontera i control

A la fi de l'edat del ferro seria el punt en què podríem començar a parlar d'una incipient romanització del Pirineu. Però, com explica Fatas, cal tenir molt present que, a diferència d'altres territoris, a la zona de la serralada no va existir un pla per a la conquesta del Pirineu, sinó que el cartaginès Anníbal es va veure obligat a sotmetre els pobles indígenes que va trobar el seu pas, per tal d'assegurar la seva rereguarda en la seva marxa cap a Itàlia. Aquells *Pyrenai montes* dels romans, habitats per ausetans, jacetans, ceretans i vascons,

segons enumera Plini el Vell, han estat al llarg dels segles barrera i pas al mateix temps. Fatas creu que els romans no tingueren una imatge correcta de la serralada pirinenca fins ben bé entrada l'època imperial. Des del desembarcament dels romans a Empúries el 218 aC va haver de transcórrer un segle i mig fins a albirar la possibilitat d'identificar els Pirineus com a fet fronterer. Caldria pensar, doncs, que la frontera política entre Hispània i la Gàl·lia no existeix abans de Pompeu Magne (Fatas, 1995, 148-157). Els romans, a mesura que avancen i penetren cap a ponent, van disposant de comunicacions, especialment en sentit nord-sud, i transformen la vall del Segre en *Strata ceretana*.

Les accions romanes en els territoris pirinencs foren esporàdiques i es dugueren a terme de manera intermitent, sempre com a operacions marginals o complementàries d'empreses o accions militars amb objectius externs a la zona. Aquesta marginalitat podria ser una de les explicacions del dèficit de coneixement del poblament antic a les comarques de l'alt Pirineu, fet que comporta que no puguem situar amb seguretat pobles com els andosins o els airenosis, als quals per homofonia s'han situat a Andorra i la Vall d'Aran respectivament. És precisament el passatge de Polibi que diu que, un cop passat l'Ebre Anníbal sotmeté els ilergets, els bergusis i després els airenosis i els andosins tocant ja al Pirineu, cosa que porta Bosch i Gimpera a considerar que Anníbal degué travessar el Pirineu per la vall del Segre i no pas pel Portús com s'havia mantingut fins aleshores (Pons, 1994, 350).

De l'interès pel control dels passos pirinencs en tenim proves des de la primera contesa general a Occident, la Segona Guerra Púnica. Polibi (*Hist.* III, 35) i Livi (XXI, 23) comenten que Anníbal deixà Hannó amb 10.000 soldats d'infanteria i 10.000 de cavalleria, deçà de l'Ebre a fi de mantenir-se amo dels colls que uneixen les *Galliae* a les *Hispaniae* (Pons, 1994, 76). La conquesta romana de Catalunya i tots els seus efectes territorials va ser un dels episodis de la primera contesa general del Mediterrani occidental, la Segona Guerra Púnica (219-201 aC), fruit de l'enfrontament entre dues grans potències, Roma i Cartago. El Pirineu oriental constituïa, sense cap mena de dubte, un gran corredor de pas. Autors com Polibi, Titus Livi, Estrabó i Plini el Vell són les fonts clàssiques a les quals cal recórrer per entendre qui eren els pobles indígenes dels territoris pirinencs abans de l'arribada de les influències exògenes: romans i cartaginesos (Rico, 1997, 81).

En referir-se al pas d'Anníbal pel Pirineu la primavera del 218 aC, Polibi (*Hist.* III, 35, I) i diferents autors de l'antiguitat fan esment d'altres pobles de menys importància com els andosins o els airenosis.

Els *andosinoi* juntament amb els *airenosioi* només són mencionats per Polibi en relació amb el pas d'Anníbal pels Pirineus. "Va creuar el riu Ebre, sotmetent els pobles dels ilergets i bargusis, així com els dels airenosis (Αιρηνοσίους) i andosins (Ανδοσίνους) fins a l'anomenat Pirene". (Polibi, III 35) Tradicionalment, per homofonia, aquests pobles han estat ubicats a la zona de la Vall d'Aran i Andorra respectivament.

Després d'haver dut a terme els esmentats preparatius durant el hivern i garantit així la seguretat de l'Àfrica i d'Espanya, en ésser el dia fixat, avançà amb 90.000 soldats d'infanteria i uns dotze mil de cavalleria. Passà el riu Ebre i sotmeté a les tribus dels llergetes, Bargusioi, Airenosioi i Andosinoi fins als Pirineus (Polibi, III, 35).

Els *andosinoi* van ser un dels pobles amb qui Anníbal es va haver d'enfrontar en la seva marxa a través de la serralada pirinenca. Després d'aquest episodi, els *andosinoi* desapareixen de les fonts clàssiques.¹ La localització d'aquests pobles a les valls del Valira no sembla que suscita tants problemes d'interpretació. Per tant, els andosins són els pobles preromans que tradicionalment han estat identificats com els antics habitants del territori que coneixem avui com Andorra. Els airenosis i els andosins són, al cap i a la fi, dos pobles sense massa importància, dels quals coneixem poc, ni tan sols la seva organització política. Rico defensa la idea que la presència d'aquests dos pobles en el petit passatge de Polibi és un signe ineludible que sens dubte ens permetria situar en l'espai la travessa d'Anníbal pels Pirineus (Rico, 1997, 87).

Per neutralitzar la invasió d'Itàlia per Anníbal, Roma, amenaçada en la seva existència, decidí portar la guerra fora de la península Itàlica, a Hispània, des d'on havia sortit l'exèrcit invasor i des d'on els cartaginesos obtenien gran part dels recursos econòmics i humans necessaris per a la guerra. Amb el desembarcament de Corneli Escipió a Empúries l'estiu del 218 aC, s'iniciava la conquesta de la península Ibèrica, completada dos-cents anys després (cf. Schulten, FHA, fasc. III). Les regions pirinenques mantingueren una certa independència i escaparen del control romà fins ben bé el s. I aC. A diferència d'Osona o el Solsonès, que patiren una forta romanització, al Berguedà, la Cerdanya i l'Alt Urgell aquest procés no és tan acusat, tal com ho reforcen les troballes arqueològiques i les notícies històriques d'autors antics. Conquerits els territoris pirinencs de la península i conclosa victoriosament per Roma la contesa, esdevé la potència dominant de les terres mediterrànies i meridionals d'Hispània (Pons, 1994, 31).

Els andosins. Una ètnia preromana abans de l'arribada dels romans

Siguin o no els andosins els habitants del territori que es correspon actualment amb Andorra, què en sabem de les pobles que habitaren aquestes valls abans del pas d'Anníbal?

L'anàlisi del procés cultural i de les dades arqueològiques del primer mil·lenni aC a tot el Pirineu és, sens dubte, un període crucial en la configuració de les ètnies que trobem al final de l'edat del ferro, dins de les quals trobem als andosins. Quina situació vivien aquestes terres abans de l'arribada dels romans?

Hi ha dos grans fets que han estat narrats pels autors de l'època, que són els que ens donen informació sobre els pobladors de la zona a les darreries del s. III aC. Aquests dos fets van ser, d'un costat, la marxa d'Anníbal i el seu formidable exèrcit cap a la conquesta

de la península Itàlica i, de l'altre, el desembarcament dels Escipions a Empúries el 218 aC dins del marc de la Segona Guerra Púnica. La relació de pobles és massa àmplia i insuficientment descrita, la qual cosa dificulta tant la seva ubicació com l'extensió exacta, i de retruc, dificulta dibuixar el camí exacte seguit per Anníbal en la seva marxa cap a Itàlia.

Per entendre aquest procés de configuració de les ètnies preromanes cal remuntar-se fins a l'edat del bronze i l'edat del ferro. Aquesta zona, davant la manca de registres arqueològics més ben definits, cal considerar-la sovint conjuntament. La lectura que es desprèn d'aquest registre és una ocupació desigual, tant a les zones del Pirineu, com al llarg de les diverses etapes. Aquest fet comporta que no puguem generalitzar i, alhora, dificulta dibuixar horitzons temporals per tot el Pirineu. Cal anar a cercar els grans fenòmens que van caracteritzar el primer mil·lenni, com els camps d'urnes i el procés de romanització, per poder entendre com es va produir en tota aquesta zona el procés d'aculturació. Cal que l'anàlisi sigui abordada àmpliament, tot comparant les dades que aporta el registre epigràfic i, per tant, lingüístic amb l'arqueologia. Com diu Ruiz Zapatero, fins i tot de la genètica, anant més enllà d'una simple anàlisi cultura-material-pobles-llengües. Perquè com diu aquest autor "les relacions entre etnicitat, cultura i llengua, tot i que complexes, van existir" (Ruiz Zapatero, 101).

En el que la majoria d'estudiosos coincideixen és que el Pirineu no s'ha de presentar com una barrera separadora, sinó com un gran àmbit socioeconòmic habitat per pobles muntanyencs, lligats a l'activitat ramadera i pastoral amb una consegüent mobilitat espacial de caràcter periòdic o estacional, sovint estesos pels dos vessants de la serralada. Però dins d'aquesta amalgama de pobles, qui eren aquests andosins?

Com dèiem, cal que ens remuntem fins a l'edat del bronze per entendre aquest procés de configuració de les ètnies preromanes. La manca de dades arqueològiques en aquesta zona obliga a tractar de manera conjunta l'edat del bronze i l'edat del ferro. Mentre que l'origen el podem situar pels volts del 1800 aC, per situar la fi el més senzill és fer-ho coincidir amb el desembarcament dels romans a Empúries el 218 aC dins del marc de la Segona Guerra Púnica.

Entre el 1800 i el 1500 aC es desenvolupa el bronze antic. Pel que fa a la zona dels Pirineus, i concretament a la zona d'Andorra, l'Alt Urgell i la Cerdanya, els grups d'aquest horitzó assentats en aquest territori tindrien segurament una economia mixta, amb un predomini de la ramaderia sobre l'agricultura. L'hàbitat es troba tant en cova com a l'aire lliure. El coneixement i el control graduals dels metalls, primer del coure i després l'ús de l'aliatge entre el coure i l'estany que dona el bronze, es converteixen en un element de prestigi i poder. Això suposa molts canvis econòmics, culturals i socials. Al llarg de l'edat del bronze, en una recerca constant de terrenys més aptes, assistim a un procés de colonització de noves terres, amb una creixent sedentarització, que comporta la construcció d'habitatges més sòlids. El model d'hàbitat de petits poblats comença a evolucionar cap a un urbanisme incipient. Acostumen a situar-se en llocs arcerats i elevats, cosa que assegura un domini del territori d'influència, com és el cas del jaciment andorrà del roc d'Enclar (Yáñez i Llove-

ra, 1997, 80) o algunes de les estacions del Cedre (Yáñez, 2005, 2009a i 2009b).

A la zona dels Pirineus la divisió entre el bronze antic i mitjà és difícil d'establir per diverses raons. En primer lloc, per la manca d'excavacions a la zona amb estratigrafies clares; en segon lloc, perquè en els jaciments de bronze coneguts s'observa una pervivència clara del substrat anterior (Guilaine, 1972; Toledo, 1998); i, finalment, per les poques sèries de datacions absolutes que puguin refermar els contextos arqueològics. Les ceràmiques del bronze mitjà en el context pirinenc desenvolupen una tipologia d'essència indígena o amb arrels fortament locals, amb fortes recurrències al neolític (Yáñez, 1997, 229-249).

Les dades arqueològiques actuals no permeten individualitzar amb claredat cada una de les etapes del bronze a Andorra. La perdurabilitat de les formes de vida anteriors fa que els elements del bronze antic i el mitjà tendeixin a agrupar-se, mentre que el bronze final està més en relació amb un horitzó de camps d'urnes o primera edat del ferro que, en el cas de les valls d'Andorra, els registres arqueològics a penes permeten albirar. A cavall entre l'horitzó del bronze antic i el mitjà trobem els jaciments de Prats, Cedre V i VII, i Roc d'Enclar, o el conjunt dels gravats del Roc de les Bruixes.

Al bronze antic, destaquem les estacions mal conegudes del Cedre V i VII; mentre que en la primera la ceràmica guarda una certa continuïtat amb el Cedre VII, en el segon cas la presència de restes de talla o utensilis en desús fa pensar que es tractaria d'un hàbitat abandonat, situat en un moment probablement anterior al Cedre V, a causa de la presència de fragments de vas campaniforme, la qual cosa permet situar-lo dins una seqüència calcolític/bronze antic (Llovera, 1993, 44). Tot i la proximitat d'ambdós nuclis, no tenim prou elements per determinar si aquests campaments van coexistir en el temps. Aquest tipus d'assentament afavoreix una atomització que facilita la individualització de cèl·lules familiars (Maya, 1993, 12), que estarien conformades per grups familiars limitats, amb una economia majoritàriament pecuària, complementada amb pràctiques que no desapareixen, com la caça i la recol·lecció, i combinada amb una agricultura molt rudimentària. Al Roc d'Enclar, l'elevat volum de fragments indicaria, sens dubte, una ocupació de caràcter estacional però prolongada en el temps, que es remuntaria des del final del neolític fins al bronze mitjà. En tots tres jaciments trobem elements ceràmics que reforcen la idea d'herència d'una evolució regional o local i que mostren una forta unitat amb els conjunts ceràmics precedents (Yáñez, 1997, 229 i seg.).

Ja cap als volts del 1600 aC, dins d'un horitzó del bronze mitjà, trobem al petit jaciment de la fossa de Prats (Canillo), una fossa amb nombrosos carbons i cinc recipients que podrien correspondre a les restes d'un aixovar d'un enterrament o bé d'un fossa amb caràcter votiu. Les anàlisis dels seus continguts van permetre identificar productes a base de cereals (cereals en gra i cervesa), estramoni –una planta amb finalitats curatives o rituals (*Datura stramonium* L.)– i finalment, productes lactis, ja que apareixen bacteris lactis (diplococs i estreptococs) (Yáñez *et al.* 2003, 123 i seg.).

Progressivament trobem novetats que proven la penetració d'elements i grups de l'altre costat de la serralada, que es concreten en una sèrie de determinats elements de cultura material. Entre el 1500 i el 1150 aC, dins del bronze mitjà, als Pirineus s'observa una clara divisió entre la part oriental i la part occidental. A la primera trobem elements nous relacionats amb els desplaçaments de poblacions del sud de França, que entren pels passos de l'Alt Segre i els Pirineus orientals, i que es barregen gradualment amb la població local. Convivint amb la perdurabilitat de les formes de vida anteriors, trobem elements significatius dins del mobiliari o cultura material, com les ceràmiques amb apèndix de botó, originàries de la cultura de la Polada al nord d'Itàlia, o els vasos polípodes o les destrals de revores, aportades per grups originaris de la tradició del bronze antic del món pirinenc francès. Aquests penetren per la vall del Segre, un dels corredors més importants d'aquesta zona (Rovira, 1988, Maya 1983, Ruiz Zapatero 86), i es generalitzen dins el bronze mitjà i final. Tots dos localitzats a les estacions del Cedre VI al solà d'Andorra la Vella. En el cas de les destrals de revores és similar amb bons paral·lels al sud-est francès i cronologia del bronze mitjà. Més de la meitat de les troballes de destrals de revores de la península Ibèrica s'han fet al Pirineu (Maya, 1980), una d'elles a Andorra (destral de revores del Pui d'Andorra la Vella), malgrat que es tracta d'una troballa aïllada, descontextualitzada i mancada de registre arqueològic (Guilaine, 1972, 119; Llovera *et al.*, 1993, 51). Tanmateix, s'observa un canvi en la tradició d'enterraments, perquè es passa de la inhumació col·lectiva en megalits a la inhumació en cistes individuals. Per la seva banda, als Pirineus occidentals perduren els enterraments en dòlmens i coves, amb poques aportacions d'origen continental (Ruiz Zapatero, 1995).

Foto 1. Ceràmiques amb nansa d'apèndix de botó del Cedre VI, considerades un fòssil director del bronze mitjà, tot i que la seva presència als jaciments andorrans s'interpreta en contextos de bronze final. ©Fons PCA

Malgrat els trets comuns de grups agropastorals, en el cas del Pirineu oriental les influències provinents del sud de França ens parlen d'aquesta circulació i intercanvi pel Pirineu molt evidents especialment a partir del bronze mitjà (1500-1200 aC). Entre els segles XIV i XII aC petits grups ultrapirenaics s'infiltraren per les passes de l'Alt Segre i pels passos del Pirineu oriental barrejant-se amb el substrat de les poblacions locals, la qual cosa reforça la idea dels contactes i la mobilitat entre les comunitats de tots dos vessants de la serralada pirinenca.

A la fi de l'edat del bronze el món megalític es comença a disgregar i progressivament els nous estímuls comencen a dibuixar un panorama cultural nou. La xarxa hidrogràfica dels Pirineus marca la divisió de les influències mediterrànies i atlàntiques entre Pirineu oriental i l'occidental que al llarg de primer mil·lenni seran molt evidents. Davant del canvi de clima

es produeix un esgotament dels recursos naturals, que motiva uns moviments migratoris que desenvolupen la necessitat d'ocupar nous territoris. Aquests penetren pels passos dels Pirineus orientals i l'Alt Segre a l'inici del bronze final (1100-900 aC) cap a la plana de Lleida o la zona costanera catalana. Al seu pas les poblacions autòctones reben aquests nous influxos culturals procedents del sud de França i el centre d'Europa. En el cas dels territoris muntanyencs, a causa del seu fort conservadorisme, reben aquestes influències de manera residual. És en aquest pas del bronze al ferro que cal cercar el procés de configuració ètnica que porta fins als pobles preromans identificats en els textos clàssics d'historiadors grecs i romans (Ruiz Zapatero, 1995).

Els camps d'urnes, a més, es caracteritzen per un canvi tecnològic. A més de les noves formes ceràmiques i l'aparició de la ceràmica en torn, dominen perfectament la metal·lúrgia del bronze (armes, ornaments, estris, etc.) i es considera que van ser els primers a introduir la metal·lúrgia del ferro a la península Ibèrica. Un dels grans trets diferenciadors és que es produeix una diversificació de les pràctiques funeràries, amb la introducció de la incineració simple o tumulària, que dipositen en urnes. Encara estem, però, en un estadi inicial de l'edat del ferro, on la utilització del bronze encara té un pes rellevant. No serà fins a la generalització del ferro, que per les seves qualitats de duresa el fan més apte i eficaç per fabricar les eines agrícoles, en detriment del bronze, que podem dir que estem realment a l'edat del ferro o dels camps d'urnes recents.

Als Pirineus, en general, les troballes arqueològiques apuntarien que la metal·lúrgia generalitzada del ferro fou tardana (Ruiz Zapatero, 1995). El mateix passa amb la presència de la ceràmica en torn, sempre en una proporció significativament inferior a la ceràmica a mà de tradició indígena. Els canvis motivats per l'arribada dels camps d'urnes no sembla que hagin estat gaire importants i aquest contacte del món indígena i els nouvinguts es tradueix en la presència esporàdica de ceràmiques acanalades. Als Pirineus orientals, el bronze final (1100-700 aC), la introducció de la cultura dels camps d'urnes procedents del sud de França (Ruiz Zapatero, 1995, 89) matisa els processos indígenes locals, cosa que explicaria la presència al bronze final de material propi d'una fàcies cronològica anterior (Llovera, *et al.*, 1993, 62). Als Pirineus occidentals es mantenen unes formes de vida pastoral, amb una prolongació de les formes de vida de l'edat del bronze i la construcció de nous monuments funeraris anomenats cromlecs (Ruiz Zapatero, 1995, 105).

Foto 2. Base d'un vas polípede amb quatre potes del Cedre VI. Aquesta tipologia es generalitza durant el bronze final. ©Fons PCA

Foto 3. Fragment d'urna exvasada amb decoració d'acanalats, del tipus Sassenai, procedent de l'estació del Cedre VI. ©Fons PCA

El pas del bronze al ferro, a escala arqueològica, està representat a Andorra especialment pel jaciment del Roc d'Enclar i per l'estació del Cedre VI, II, III i VII, on trobem tenalles, olles carenades, ceràmica incisa i en ziga-zaga, semblant a la de la veïna Cerdanya, i fragments d'acanalats que són quantitativament residuals.

Entre els segles VIII i VII aC, els descendents dels grups del bronze final de Catalunya reberen diverses influències culturals de pobles més avançats de la Mediterrània central (etruscos) i oriental (fenicis i grecs), que ajudaren a formar una nova cultura, molt homogènia, que anomenem ibèrica, al segle VI aC.

La ceràmica ibèrica és igualment residual i tardana, sovint associada a contextos del s. II aC, i lligada al procés de la romanització, o si més no, interpretada com un indicador de la romanització. Per tant, a diferència de les zones del litoral, ara per ara les troballes arqueològiques indiquen que la zona del Pirineu oriental, i de retruc Andorra, es va mantenir al marge de les formes de vida de la cultura ibèrica.

Hanibal Pirineum transgreditur

En el pas de l'edat del ferro al món preromà (700-218 aC), a partir del segle VII aC les poblacions costaneres locals del bronze pateixen una embranzida fruit de la immersió en els processos colonials dels pobles més avançats de la Mediterrània: grecs, púnics i romans. L'establiment dels grecs a Empúries inicia la convivència entre pobles indígenes i colonitzadors. Es generalitza la metal·lúrgia del ferro i s'introdueixen el torn ceràmic, els primers telers, l'escriptura i un sistema monetari que deixa definitivament enrere la prehistòria.

Aquest nou escenari ajuda a formar una nova cultura anomenada ibèrica (s. VI aC). Els Pirineus queden una mica lluny de totes aquestes influències, signe evident d'un procés d'aculturació lent i d'una pervivència dels elements indígenes. Als jaciments del Roc de l'Oral i de Sot Gran de l'Antuix, Cedre i Roc d'Enclar podem retrobar alguns elements propis de la cultura ibèrica, tot i que en una cronologia molt més tardana del segle II aC, coincidint aproximadament amb l'arribada dels romans a la península (Yáñez, 2005, 2009a i b).

El material recuperat als jaciments andorrans ens ofereix una cronologia que ens emmarca just en un moment anterior al canvi d'era per als tres primers, i un moment just posterior al canvi d'era en el cas del Roc d'Enclar. La barreja d'elements propis de la cultura material endògena amb materials exògens sembla que confirma la idea que la zona dels Pirineus, i més concretament la zona d'Andorra, l'Alt Urgell i fins i tot la Cerdanya, quedà al marge del procés d'iberització primer, i després de romanització pròpiament dita, i cal parlar d'un procés d'aculturació i d'adopció d'aquests nous corrents culturals que conviuen amb una forta tradició dels elements locals.

La convivència entre els pobles indígenes i els colonitzadors de tradició grega i fenícia a Catalunya s'inicia poc després de l'any 600 aC, quan els grecs foceus que havien fundat poc abans Massàlia (Marsella) s'estableixen a Empòrion (l'actual Empúries) i entren en

contacte amb els pobles indígenes. Les anomenades produccions emporitanes o ceràmiques grises de la costa es difonen arreu i les trobem a Andorra en aquests jaciments cap al segle III aC, on destaquen les primeres evidències de ceràmiques fetes amb torn. Aquesta nova tècnica que revoluciona la fabricació de recipients ceràmics la retrobem també a l'Antuix o al Roc d'Enclar (Yáñez, 2995, 2009a i b).

Entre els jaciments andorrans on s'han pogut identificar aquests nivells, cal destacar el Roc de l'Oral com el més representatiu, amb una cronologia dels segles II-I aC (Llovera, 1984). En aquests nivells és habitual trobar ceràmiques de tradició indígena, característiques d'un horitzó de bronze mitjà i de bronze final o primera edat del ferro (Llovera i Rico, 1990), que conviuen amb ceràmiques d'importació (Yáñez, 2995, 2009a i b).

El material recuperat als jaciments andorrans ens ofereix una cronologia que ens emmarca just en un moment anterior al canvi d'era per als tres primers, i un moment just posterior al canvi d'era en el cas del Roc d'Enclar. La barreja d'elements propis de la cultura material endògena amb materials exògens sembla que confirma la idea que la zona dels Pirineus, i més concretament la zona d'Andorra, l'Alt Urgell i fins i tot la Cerdanya, quedaren al marge del procés d'iberització, primer, i la romanització posteriorment. Totes les evidències arqueològiques apuntarien la idea que la presència de material ceràmic d'importació o metàl·lic seria fruit de la circulació i de l'intercanvi de mercaderies, però que en cap cas no seria derivada dels contactes comercials directes del segle VII aC (fenicis i grecs) (Yáñez, 2995, 2009a i b). La importància de la serralada pirinenca com a zona de pas va quedar palesa en la Segona Guerra Púnica (219-206 aC), amb l'enfrontament entre Roma i els cartaginesos d'Anníbal per la disputa del domini de la Mediterrània occidental. L'any 218 aC, a fi d'evitar les zones d'influència de la colònia grega d'Empòrion, aliada dels romans, Anníbal va utilitzar la vall del Segre per travessar els Pirineus, camí de la península Itàlica. El mateix any, el general Corneli Escipió, al capdavant de l'exèrcit romà, desembarcava a Empòrion, amb l'objectiu de tallar el proveïment de l'exèrcit d'Anníbal, controlar els passos pirinencs i també la costa mediterrània. D'aquesta manera s'iniciava la conquesta romana de la península Ibèrica.

L'historiador grec Polibi, en relatar el famós episodi del pas d'Anníbal pels Pirineus (Hist. III, 35, 1), esmenta els *airenosis* i els *andosinois* com a part dels pobles pirinencs sotmesos durant la travessa. Schulten (FHA, III, 47) identifica els *andosinois* com els antics habitants de la vall d'Andorra (Pons, 1994, 294; Rico, 1997, 86). Aquestes dues ètnies no tornen a sortir a les fonts literà-

Foto 4. Aquesta peça singular del Roc de l'Oral ha estat interpretada com un exvot o un amulet fet amb bronze i datat al segle II aC.
©Fons PCA

ries posteriors, que es refereixen als habitants d'aquesta zona com els *cerretani*. Els andosins, com a subgrup, podrien formar part probablement de la comunitat dels ceretans, que s'estendria al nord per totes les conques altes tributàries del Segre i al sud fins als Prepirineus i que han estat identificats per diferents autors com la població autòctona que ocupava la part central dels Pirineus sotmesa durant la travessa i assimilada als antics habitants d'Andorra, grups que no arriben a ser ibers plens pel seu aïllament a les muntanyes (Rico, 1997, 84 i seg.; Pons, 1994, 292).

En el decurs dels enfrontaments entre romans i cartaginesos van tenir una especial rellevància les tribus indígenes ibèriques, que van fustigar l'exèrcit romà, com en l'episodi dels cabdills ilergets Indíbil i Mandoni, que van ser derrotats per Publi Corneli Escipió l'any 206 aC. Amb l'expulsió definitiva dels cartaginesos es consolida la posició de Roma. Les tribus indígenes del nord-est peninsular es van haver de sotmetre a Roma i van acceptar la seva protecció a canvi de grans tributs, que van produir nous aixecaments el 205 aC, en què els cabdills ilergets van trobar la mort. Pocs anys després, es produí la revolta indígena del 197 aC, que marcà un punt d'inflexió en les operacions militars romanes, per tal com Hispània quedà dividida en dues províncies. Al cap de dos anys, el 195 aC, M. Porci Cató esclafà la gran revolta indígena i inicià tota una sèrie d'accions pacificadores, amb la qual cosa assegurava el control romà fins al Berguedà, tot i que les zones més a l'interior i les pirinenques en quedaren al marge (Pons, 1994, 87).

El control dels passos i del territori pirinenc per Roma es produí com a conseqüència de diversos esdeveniments històrics que van ser definitius. Els dos primers fets són la guerra sertoriana (82-72 aC) i la guerra civil entre Cèsar i Pompeu (49-44 aC), on trobem un interès pels bàndols enfrontats per controlar els passos pirinencs per la seva importància estratègica. Finalment, la revolta ceretana del 39 aC, reprimida per Cn. Domici Calvi (Dio-Cassi, XLVIII, 41), amb la qual es produí l'assimilació definitiva dels habitants de la serralada i les zones adjacents (Cerdanya, Alt Urgell i Andorra) al poder romà (Pons, 1994, 87).

Amb la submissió dels pobles indígenes es va iniciar la romanització, que va consistir en l'adopció de les formes de vida i cultura romana (llengua llatina, dret romà, etc.) per part dels pobles indígenes. Començava un procés que havia de conduir ràpidament a la fi de tot un sistema de vida i cultura dels pobles indígenes preromans a causa del naixement de l'Imperi romà. Aquests pobles autòctons van haver d'iniciar tot un procés d'aculturació per acabar esdevenint comunitats provincials romanes.

La romanització es va traduir en el predomini dels elements culturals romans, la qual cosa va causar un abandonament progressiu de la cultura autòctona.

*Foto 5. Un cop obtinguts els teixits, es tallaven, es cosien a mà i s'adaptaven al cos gràcies als cinturons, les fibules o els imperdibles, com aquesta fibula de doble ressort de l'exemplar del Roc de l'Oral.
©Fons PCA*

Bibliografia

- BELTRAN LLORIS, F. (1985) "El año 218 aC. Problemas en torno al comienzo de la segunda guerra púnica en la Península Ibérica", dins *Hannibal Pyrenaeum transgreditur, XXII Centenari del Pas d'Annibal pel Pirineu 218 a.C.-1982 d.J.C.*, p. 147-171, Puigcerdà.
- BOSCH GIMPERA, P. (1965) "El pas del Pirineu per Annibal", dins *Homenaje a Vicens Vives*. Barcelona, 1965, p. 138.
- BOSCH, J. M.; YÁÑEZ, C. (2005) "Andorra entre els segles I i IV", dins VELA, S. (coord.) (2005): *Història d'Andorra, de la prehistòria a l'edat contemporània*, Edicions 62, Barcelona, p. 77-88.
- LLOVERA, X. ; RICO, C. (1990) "Consideracions sobre la romanització del Pirineu", dins *La romanització al Pirineu*. VIII Col·loqui internacional d'arqueologia de Puigcerdà, Institut d'Estudis Cere-tans, Puigcerdà, p. 43-52.
- PONS, J. (1994) *Territori i societat romana a Catalunya, dels inicis al baix imperi*. Edicions 62, Barcelona, 439 p.
- RICO, C. (1997) *Pyrénées romaines. Essai sur un pays de frontière (IIIe siècle av. J.-C. - IVe siècle ap. J.-C)*. Bibliothèque de la Casa de Velázquez, núm. 14, Madrid, 1997, 418 p.
- YÁÑEZ, C. (2005) "El neolític", dins VELA, S. (coord.) (2005) *Història d'Andorra. De la prehistòria a l'edat contemporània*, Edicions 62, Barcelona, p. 51-76.
- YÁÑEZ, C. (2009a) "La prehistòria", dins GUILLAMET, J. (ed.) *Nova aproximació a la història d'Andorra*. Institut d'Estudis Andorrans, Andorra.
- YÁÑEZ, C. (2009b) *Andorra: un profund i llarg viatge*. Govern d'Andorra, Andorra (en premsa). (Catàleg de l'exposició)

NOTA

- 1- Vegeu l'article de Beltran dins d'aquest mateix número.